

Småfläckig sumphöna alls inget släktskap med hönsfåglar. Den ingår i familjen Rall, precis som vattenrall och kornknarr.

Bild: STEFAN HAGE

SMÅFLÄCKIG SUMPHÖNA

– VASSHAVENS STORFOTADE SMYGARE

Vassdväljande och hönlik, men trots sitt namn är detta en rall, känd för sina vittljudande, lätt raspiga repriser. Och August Strindberg hade fel: den vandrar inte till fots till övervintringsområdet.

TEXT: HAMPUS LYBECK
HAMPUS.LYBECK@GOF.NU

JAG HAR OMVÄXLANDE skrivit om fågelfaunans ljusskyggare element och mer exhibitionistiskt lagda arter, men dragningen har ändå legat åt vassmygande, stubbgömmande och mosshasande arter, på det att de ofta har större del av levnad och omständigheter höllda i dunkel för gemene man. I synnerhet tycks vi allt som oftast återkomma till vassdväljande arter, kanske för att det är en ofta svårskådad och otillgänglig miljö, som tyvärr historiskt motarbetats med tilltagande idoghet av människan.

VI VÄNDER DÄRFÖR KIKAREN mot en av de vassaste smygarna i vassen, nämligen småfläckiga sumphönan, vars anonymitet är så påtaglig att vår redaktör inledningsvis oroade sig för att det inte skulle finnas tillräckligt med material till en artikel. Vi får väl se hur det är med den saken.

Småfläckig sumphöna, således. Det är oklart om exempelvis Linné eller annan motsvarande auktoritet antog att det fanns släktskap med hönsen – han var ju ändå främst botaniker – eller om det bara handlade om association utifrån ytliga morfologiska likheter. Men istället är de alltså rallar, i sällskap med till exempel sothöns, rörhöns och kornknarr. Ett steg upp i den taxonomiska hierarkin finns ordningen tran- och rallfåglar (Gruiformes) – eller snarare oordningen, för där har det varit nästan lika mycket besvär som med ordningen storkfåglar om ni minns, där herrar Sibley och

Ahlquist knökade in ungefär hälften av alla ordningar hos storkarna. I Gruiformes ligger det i alla fall till så att man har plockat bort trapparna som fanns där förr, samt exempelvis de för Madagaskar endemiska mesiterna, vars egentliga släktskap verkar höljt i dunkel och de sydamerikanska serie-morna, tydligen släkt med de förhistoriska gigantiska terrorfåglarna (Phorusrhacidae) och med falkfåglar (Falconiformes).

En annan spännande utbrytargrupp är ordningen solrallfåglar (Eurypygiformes) innehållande endast två arter – den säregna solrallen från tropiska Amerika (som för övrigt finns till beskådan på Universeum) och Nya Kaledoniens märkliga flygoförmögna kagu, som ser ut lite som en duvblå dvärgväxt häger. Trots avståndet är dessa två alltså varandras närmaste nu levande släktingar. Inom ordningen tran- och rallfåglar hittar vi också en del udda typer, som till exempel ralltranan, i skådkretsar kanske mer känd under sitt amerikanska namn *Limpkin*. En smått underlig och mycket högljudd fågel, som mycket riktigt ser ut som nån sorts kompromiss mellan liten trana och stor rall. För övrigt kan man läsa sig till att dess näbb är särskilt väl ägnad åt att dra mollusker ur sina skal, i synnerhet äppelsnäckor, som lever och frodas i bland annat Floridas våtmarker.

FÖR ATT NU faktisk tala om familjen Rall, så förmödas ordet ”rall” vara ljudhärmande, såtillvida att

många av arterna (i synnerhet avses kanske just vattenrall) ofta ägnar sig åt raspig olåt. Enligt annan källa härleds det till vulgärlatinets *rascula* från latinets *radere* – ”skrapa”. Familjen består av mellan 150 och 160 arter – exakt hur många är lite komplicerat eftersom taxonomin inom familjen är så rörig och en del fåglar som traditionellt inkluderats har visat sig ha sina närmaste släktingar på helt annat håll, och så vidare.

Den småfläckiga sumphönan är på intet vis förskonad från denna rörighet. Den tillhör släktet *Porzana* (som lär ska vara ett ord för sumphöna från det venetianska språket) vilket tidigare inkluderade tretton arter, däribland de sällsynta sverigegästerna mindre sumphöna och dvärgsumphöna. Av dessa återstår nu tre – föremålet för denna text samt den amerikanska karolinasumphönan, sedd tre gånger i Sverige, och australisk sumphöna. Det fungerar nämligen så att om arter i samma släkte befins ha olika förfäder så är släktet parafyletiskt och måste nedmonteras.

Men den småfläckiga sumphönan har heller inte fått sitta vackert i eget släkte ända sen binomialnomenklaturen lanserades. Linnés protonym på arten var *Rallus porzana*. Sedan dess har den även gjort sejourer i släktena *Fulica* och *Gallinula*, samt enligt Brehm *Phalaridium*. Det verkar för övrigt vara den gamle gode Sven Nilsson som etablerade namnet småfläckig sumphöna. Linné anger inget svenskt namn i Fauna Svecica, Brehm (eller noga räknat hans översättare J. E. Wahlström) drar till med kärhöna, medan en viss herr A. W. Malm (med valen ni vet), som studerat ett antal terminer under Nilsson i Lund varifrån han var bördig, i *Göteborgs*

och Bohusläns fauna (1877) klämmer i med ”rörhöna”. Den art som normalt kallas rörhöna verkar då ha varit en raritet norr om Skåne, medan ”rörhönan” det vill säga småfläckig sumphöna var vanligare. Den sällsyntare arten hade under 30 år endast inlämnats i fem exemplar till Malm och inga bevis för häckning i Göteborg fanns ännu. Eftersom rörhöna var upptaget fick den heta ”vasshöna”. Malms rörhöna, alltså småfläckiga sumphönan, beskrivs häcka i Lundbyvassen och Tingstadsvassen samt fordom i Stadsvassen på den tiden den fanns (jag har ännu inte lyckats luska fram vilket område som avses. Möjligen Gullbergsvass, som exploaterades under mitten av 1800-talet om inte minnet sviker). Intressant således att man för 150 år sen hade så pass många småfläckiga sumphönor i Göteborgstrakten, medan det idag bor rörhöns i snart sagt varje damm och vattenhinder och den småfläckiga inte ens är årlig i rapportområdet. En trolig orsak är väl att Lundby-, Tingstads-, och Gullbergsvass, då sammanhängande vassområden på var sida om älven med total yta motsvarande 4–6 gånger Slottsskogens, fått ge vika för bebyggelse.

DET OMDET, men hur ser en dylik best ut då? Man skulle enkelt kunna påstå att den småfläckiga sumphönan är rätt så genomsnittlig när det kommer till rall-attribut. Den är mer eller mindre päronformad, långbent med stora fötter, rundvingad och med kort, spetsig stjärt typisk för många rallar. Näbben är betydligt kortare än vattenrallens böjda snabel och går i gult och rött. Fjäderdräkten går mestadels i brunt och grått i likhet med övriga svenska rallar utom sothöna, men till skillnad från

För 150 år sedan hade Lundby-, Tingstads- och Gullbergsvassen yta motsvarande fyra till sex gånger Slottsskogen

Småfläckig sumphöna förblir oftast osynlig ute i vassrugarna. Det krävs tålmod om man vill se den live

Bild: STEFAN HAGE

övriga, och orsak till artnamnet, är att den är över-sållad med fläckar, nästan som i två lager. Det undre är större svarta fläckar mest åt ryggen, som ger ett fjälligt utseende. Över det är fågeln beströdd med små vita fläckar, vilka på bakre flanken ofta får svart kontur. I vinterdräkt blir buken ljusare. Dunungarna är som hos väldigt många rallar (men inte sot-hönsen) helsvarta.

Längdmässigt är småfläckig sumphöna ungefär som en kraftig stare och ligger internationellt sett i den nedersta kvartilen av rallarnas storleksordning, som löper från den sibiriska swinherallens 13 centimeter till sydötakahens i snitt 65 centimeter och 2,5–4 kilo(!).

SOM NÄMNTS HUSERAR småfläckiga sumphöna gärna i marker med vidsträckt vass som erbjuder gott skydd när den klafsar omkring på jakt efter späda skott och allehanda småkryp, men även andra slags våtmarker kan duga så länge skydd och skyl finns. Boet förläggs till en torrare tuva, ofta kringrand av vatten, och kan rymma upp till femton ägg. Till skillnad från flera andra rallar i vår fauna som plägar övervintra åtminstone vid gynnsam väderlek, så flyttar småfläckiga sumphönan bort under tidig höst och återvänder under våren. Moderna fenologirekord för Göteborgs rapportområde anger 6 april som tidigaste vårobs och 10 september som senaste höst. Dessa data kan jämföras med fågelåret 1856, då August Wilhelm Malm antecknar 19 april respektive 8 oktober. ”Sin gälla stämman låter hon genast vid ankomsten ljuda från vassarna öfver nejden”. Och som andra flyttande rallar angör och lämnar vår sumphöna häckningsplats i skydd av nattens mörker.

Följaktligen är det sällsynt att se den flyga, en aktivitet som den liksom många kolleger tycks hysa en djup avsmak för. 1800-talets naturalfilosofier och amatörintresserade som till exempel August Strindberg funderade på om sumphönor helt enkelt övervintrade under jord, eller kanske fotvandrade söderut, då de bevisligen fanns i marknadstorgens viltbodas på kontinenten under hösten (är det kanske där Linné en gång fått fatt i namnet ”Porzana”?). Endast i akut nödläge, då reträtt till fots inte är möjlig, flyger en skrämmd småfläckig korta sträckor med dinglande ben. Med tanke på deras kraftiga byggnad och sparsamma utrustning

på vingfronten så är den där nattflytten antagligen inget under av skönhet att beskåda, men det är praktiskt för kryssare, eftersom diverse sträckande rallar på så sätt blir känsliga för blåst och lätt hamnar fel. Exempelvis har ju den amerikanska karolinsumphönan setts i Sverige ett par tre gånger.

Och egentligen kan man ju tycka att det nästan är lite märkligt att en hel familj fåglar som är så lite sugen på flygning inte helt enkelt kastat av sig det hemska oket och bara promenerat. Fast på sätt och vis har det ju hänt, även om det naturliga urvalet gjort att det antagligen bara skett med framgång på öar. Flygoförmögna rallar är nämligen en påfallande vanlig förekomst, även om de blivit markant färre i takt med människans framfart.

Men exempelvis är nyss nämnda sydötakahe (en av purpurhönorna) en flygoförmögen ö-endem. Likaså världens minsta nu levande flygoförmögna fågel, atlantrallen, som bara finns på den obodda Inaccessible island, 45 kilometer sydväst om Tristan da Cunha (Lyallklippsmygen, en flygoförmögen tätting endemisk för Stephens Island, Nya Zeeland, var mindre men utrotades av katter 1895). Många flygoförmögna endemiska arter, som till exempel nordötakahe, rödrallen på Mauritius och Chathamöarnas hawkinsrall är alla utrotade sedan minst hundra år.

DEN SMÅFLÄCKIGA SUMPHÖNANS utbredningsområde sträcker sig från Spanien till mitt på Sibirien, och den övervintrar i ett område från Sudan ner till Sydafrika, samt delar av Indien. Som Malm skriver ljuder lätet strax efter ankomst och just lätet, inte starkt men gällt, färdas långt, påminnande på håll om droppande vatten, är något listkryssande fågel-skådare vet att uppskatta eftersom svenska regler gör gällande att identifikation på lätet går bra, medan en del andra länders listor kräver okulär kontakt. Ett envetet, vittljudande ”huitt”, som tyvärr inte får samma möjlighet att höras som på 1850-talet, nu när älvens vassar är ett minne blott. Och trots ökad medvetenhet och bevarandeåtgärder, betraktas den småfläckiga sumphönan som ”sårbar” i Sverige enligt senaste rödlistebedömningen. Den globala populationen är geografiskt väl utbredd och på många platser mer ökande än här, så den klassas som ”livskraftig”, och det är väl ändå något man får lov att glädjas åt. 🌱

Illustration: HAMPUS LYBECK

”
Just lätet,
inte starkt
men gällt,
färdas
långt, på-
minnande
på håll om
droppande
vatten